

Öznelliğin Dışsallaştırıldığı Bilimsellik Anlayışına Yönelik Bir Eleştiri

A Critique of the Concept of Scientificity in Which Subjectivity is Externalized

Özgür Saadet DOĞAN*

ÖZ

Bu çalışma, geleneksel bilimsel düşünme yöntemlerine yönelik eleştirel bir bakış sunabilmeyi amaçlamaktadır. Zira bilimselliğin iki önemli kurucu unsuru olan değer-tarafsızlığa bağlı nesnellik düşüncesi ve soyut özne tasarımı normatif değer yargılarının bilimsel etkinliğe sızmasını engelleyememiştir. Bu haliyle bilim, tarafsızlık idealinin mümkün olması için öznelliğin tamamen dışsallaştırıldığı bir nesnellik tasarımına dayanır. Ancak özne kanaatler ve değer yargılarının nasıl tasfiye edilebileceğine ilişkin açık bir formülasyon bulunmaz. Bu durumun en açık örneği ise, bilimsel çalışmalara dahil olan önyargılar ve değer yargılarıdır. Bununla beraber, değer-tarafsızlığa bağlı nesnellik düşüncesine alternatif olarak duruş noktası teorisinden yararlanılabilir. Duruş noktası teorisi, nesnellik ve öznellik arasındaki ilişkiyi yeniden düşünebilmek için oldukça kullanışlı bir teorik zemin sunar. Konumlanmış bilgi ve epistemik avantaj tezi gibi önemli çıkarımlarıyla yeni bir bilim metodolojisi ve epistemolojisinin tartışılmasına alan açar. Böylece makale, yalnızca kuramsal bir tartışma sunmakla kalmayıp, bilimsel bilgi üretiminde öznelliğin ve normatif değerlerin nasıl ele alınabileceğine dair bir metodolojik çerçeve de önermektedir.

Anahtar Kelimeler

Nesnellik, Değer-tarafsızlık, Duruş Noktası Teorisi, Konumlu Bilgiler, Epistemik Avantaj

ABSTRACT

This study aims to provide a critical perspective on traditional scientific methods. Because the notion of objectivity, related to value-neutrality, and the abstract subject conception, which are two important components of science, have not been able to prevent normative value judgments from inclusion scientific activity. In this form, science relies on a concept of objectivity that completely externalises subjectivity and sustains neutrality. However, there is no clear formulation as to how subjective beliefs and value judgments can be eliminated. The obvious example of this is the biases and value judgments involved in scientific research. Nevertheless, standpoint theory can be used as an alternative to the idea of objectivity linked to value-neutrality. Standpoint theory provides a highly productive theoretical framework for rethinking the relationship between objectivity and subjectivity. With its important theories, such as situated knowledge and the thesis of epistemic advantage, it opens up space for the discussion of a new scientific methodology and epistemology. Thus, the article not only presents a theoretical discussion but also proposes a methodological framework for addressing subjectivity and normative values in the production of scientific knowledge.

Keywords

Objectivity, Value-neutrality, Standpoint Theory, Situated Knowledge, Epistemic Advantage

* Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-mail ozgursaadetdogan@yandex.com
Orcid 0000-0001-5479-1125

Araştırma *Research*
Makalesi *Article*

Başvuru *Submitted* 06.02.2026
Kabul *Accepted* 26.02.2026

Atıf / Citation Doğan, Özgür, S. (2026). Öznelliğin dışsallaştırdığı bilimsellik anlayışına yönelik bir eleştiri. *Metin & Analiz*, 2(1), 113-131.

Extended Abstract

This study aims to explore the possibilities of a new philosophy of knowledge and science by focusing on the biased production of information in scientific activity. It begins by examining the notion of objectivity, which is tied to value-neutrality and the abstract subject design as the criterion of scientific knowledge. Within the traditional understanding of science, both contexts are considered necessary for realising an ideal of impartiality in which subjectivity is externalised. However, the presence of normative value judgments in both theoretical and practical applications of scientific activity has shown that this conception of science fails to fulfill the promise of neutrality it entails. Therefore, the currently used conceptual framework needs to be reconsidered and requires critical reconsideration. For this purpose, the study draws on standpoint theory.

For this, the traditional notion of objectivity based on value-neutrality was first examined. This conception of objectivity, contextualised with value-neutrality, relies on the distinction between epistemic values and normative values. According to this view, values are not entirely denied. Certain epistemic values, also referred to as scientific principles, such as impartiality, neutrality, universality, rationality, and testability, constitute the founding idea of scientific activity. On the other hand, normative values are defined in terms of personal, social, cultural and historical values. In the traditional understanding of science, achieving the principle of objectivity requires the researcher to maintain a distance from all normative values. However, there are many examples in the history of science where these normative values could not be denied in the production of scientific knowledge. Studies in which normative values are included in every stage of the research and the research is shaped around certain social biases show that the idea of objectivity based on value-neutrality does not work properly. Therefore, the question is transformed: If the exclusion of normative values is impossible, which normative values should be included in scientific activity? Should values that serve discriminatory, exclusionary, and dominant power structures be maintained in the social order? Or should values that contribute to society, prioritise human rights, and promote democratic principles be incorporated? Should the view be supported that such inclusion could enable scientific production to provide information that better reflects reality? Furthermore, this approach also promotes the democratisation of knowledge and supports its production in a multicultural manner.

Subsequently, the critique of the abstract subject design is addressed. This abstract subject design aims to present a perspective in which the researcher can be entirely free from personal beliefs and value judgments. However, this is not possible in reality. Because of that, there is no formula for how the researcher can separate themselves completely from their own subjectivity. Although the rejection of subjectivity has emerged as an ideal within the framework of impartiality, in practice it conceals the inclusion certain normative values in research. Because an abstract knowing subject design is an impossible goal to achieve. Furthermore, academic institutions and culture have historically been dominated by researchers who are predominantly white, Western, and male. The abstract design of subjectivity hides this reality. Thus, it leads to the proliferation of a homogeneous mode of thinking. Evidence shows that the educational and social contributions of women, as well as the central role of many scientific studies in women's lives, have often been misrepresented or have often gone unnoticed. Consequently, it becomes clear that an abstract conception of subjectivity has no practical counterpart in research practice.

Finally, standpoint theory is addressed. Standpoint theory is a contemporary theory that critiques the traditional understanding of science's objectivity and subjectivity determinants. It is based on the idea that knowledge is inherently situated. If knowledge, under the assumption of a supposedly neutral perspective, results in a biased production, then it is already situated. The situatedness of knowledge is related to the claim that knowledge production is carried out by researchers with a specific subjectivity, society, history, and culture. Consequently, it can be said that the epistemological and methodological conceptual framework of the traditional understanding of science is fundamentally transformed. Furthermore, this transformation necessitates a new conception of objectivity and subjectivity. Within standpoint theory, objectivity is organised around a new idea of impartiality that does not deny subjectivity. This framework is presented as a means of establishing objectivity.

The objectivity concept in standpoint theory is aimed at reversing hierarchical positions in the social sphere. The privileged position granted to those who are socially disadvantaged in the production of knowledge

provides a new context for generating knowledge that accurately reflects reality. This is referred to as the epistemic advantage thesis. According to the epistemic advantage thesis, individuals and groups who are disadvantaged have a leading role in the production of knowledge in the sciences. Thus, with the standpoint theory, the main concepts of the traditional understanding of science have been transformed. And objectivity is approached in a new formulation in which subjectivity is not externalised.

GİRİŞ

Bilimsel etkinlik söz konusu olduğu zaman, öznelliğin dışsallaştırılmasının gerçekleşmesi beklenen bir bilimsel koşul olduğu düşünülür. Bu görüş, araştırmacının öznel pozisyonunu terk ettiği ve nesnel bir bakış açısına yerleşerek araştırma konusunu incelediğine yönelik bir varsayıma dayanır. Geleneksel anlamıyla kurumsallaşmış bilim düşüncesinin de nihai temelini oluşturur. Nesnellik kriterinin sağlanabilmesi için öznelliğin dışsallaştırılmasına yönelik talep, tarafsızlık idealinin gerçekleşebilmesi için gerekli görülür. Başka bir ifadeyle, bilimsel etkinliğin nesnellik kriteri, değer-tarafsızlığa bağlı bir düşünce etrafında örgütlenir. Değer-tarafsızlık, araştırmacının araştırma sonuçları üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı düşüncesine hizmet eder. Bu düşünce kendisinden bütünlüklü olarak bahsedilebilecek *bilim* düşüncesinin de çekirdeğini oluşturur. Zira modern dönemde bilimselliğin alımlanışı ve algılanışına yönelik, sıklıkla *bilim devrimi* olarak adlandırılan birtakım gelişmeler, bilimselliğin nesnellik kriterini bu bağlamda inşa etmiştir. Ancak alışlagelen bilimsellik anlayışının hem teorik hem de pratik yansımalarında, öznelliğin tasfiyesine bağlı ve değer-tarafsızlıkla ilişkisinde ele alınan nesnellik kriterinin gerçekten vadettiği koşulları sağlayabileceği kuşkuludur. Çünkü öznellik, gerçekten araştırmacıların veya epistemik öznelerin kendilerinden ayırabilecekleri bir kavram mıdır? Modern anlamıyla nesnellik, öznelliğe karşıt ve ondan yalıtık bir biçimde inşa edilmiş olsa da araştırmacılar kendi öznelliklerini dahil etmedikleri bir araştırma yürütebilirler mi? Geleneksel bilim anlayışının içeriklendirildiği biçimiyle hem teorik hem de pratik düzlemde vadettiği bilimsellik koşullarını karşılayamadığına yönelik eleştirilerin başlangıç için yönelttiği sorulara bir yanıt üretebilmek ve çözüm önerisi sunabilmek için, araştırmacının veya epistemik öznenin etik ve politik sorumluluklarının düşünülmesi gerekir.

Duruş noktası teorisi, tam da böyle bir problematik bağlam üzerine geliştirilen eleştirilerle ortaya çıkmıştır. (Tanessini, 2012) Bu görüş, bilimsel etkinlikte bilen özneye etik ve politik yükümlülük vererek nesnelliği güçlendirmeyi amaçlayan, çağdaş bilim felsefesinin tartışma konularından biridir. Duruş noktası teorisi, öznelliğin dışsallaştırıldığı geleneksel bilim anlayışının iş görmeyen nesnellik kriterini yeniden düşünebilmek için oldukça kullanışlı bir bağlam sunar. (Harding, 1991) Değer-tarafsızlığa bağlı olarak içeriklendirilen nesnellik tasarımına ve tasarımla ilişkisinde düşünülen soyut öznellik düşüncesine yönelik eleştiriler yöneltir. Bu eleştirilerle de sınırlı kalmaz, bilimsel etkinliği bilimsel kılabilen yeni koşulların imkânlarını da sorgulamaya açar. Bu çalışmanın konusunu ise, duruş noktası teorisinin serimlediği eleştiriler ve yeni bir bilimsellik düşüncesinin tartışmaya açılması oluşturur. Bunun için izlenecek düşünce hattı, geleneksel olanın, başka ifadeyle akademik kurum kültüründe yaygın olan değer-tarafsızlığa bağlı nesnellik düşüncesinin eleştirisiyle başlar. Çünkü bu eleştiri, hem öznelliğin dışsallaştırılması meselesine eleştirel yaklaşır hem de yeni bir

bilim düşüncesinin oluşturulmasına zemin sağlar. Ardından geleneksel bilim anlayışının soyut özne tasarımı odaklanır. Soyut özne tasarımı, değer-tarafsızlığa bağlı nesnellik düşüncesinin bir diğer kuramsal dayanağını oluşturur. Kuramsal dayanak, üzerine bina edildiği düşünce sistemi içerisinde varsayılan tarafsızlık bağlamını yeterince karşılayamadığından eleştirilir. Son olarak, yeni bir bilim anlayışının nasıl olabileceği üzerine duruş noktası teorisinin nesnellik ve öznellik hakkındaki belirlenimlerine geçilir. Çalışmanın konusuna ve düşünce hattına uygun bir biçimde, feminist epistemoloji ve eleştirel kuram perspektifinden kuramsal bir analiz sunulması amaçlanır. Çalışma, bilginin nötr ve evrensel olduğu fikrini eleştirerek, bilginin toplumsal konumlanmalar, deneyimler ve iktidar ilişkileri tarafından şekillendiğini savunan feminist yaklaşımı merkeze alır. Bu bağlamda çalışma, ampirik bir yöntem izlemekten ziyade, eleştirel kavramsal bir tartışma yürütülmesine odaklanır.

Geleneksel Bilim: Değer-tarafsızlığa Bağlı Nesnellik Eleştirisi

Bilim, insanın dünyayı anlama ve algılama çabasının en önemli araçlarından biridir. Dünyayı anlama ve açıklama çabasının önemlisidir; zira bilim aracılığıyla şeylere yönelik bilgi edinmenin de ötesinde insan yaşamı açısından hayati bir öneme sahip olan öngörü imkânı bu etkinlikte bulunur. Diğer pek çok etkinlik biçiminden farklı olarak neden ve sonuç ilişkisine bağlı olarak geliştirilen öngörü, insan yaşantısını düzenleme, belirleme ve dönüştürebilme kapasitesine ilişkin iş görür. Bu önemiyle birlikte, bilimsel etkinliğin ve bu etkinliğin sahip olduğu kavramsal şemaların, araç ve yöntemlerin ve epistemolojik ve metodolojik bağlamsal çerçevenin güvenilir bir zemin üzerine bina edilmesi gerekir. “Bilim” düşüncesinin kavramsal olarak ilk formunu kazandığını 17. yüzyıldan itibaren, başka ifadeyle *Bilim Devriminin* yaşandığı modernlikten itibaren ulaşılması beklenen erek, bilimsel kesinliktir. (Koyré, 2000; Kuhn, 2008) Bir bilginin bilimsel bir form kazanabilmesinin ve gerçekliğin uygun temsiline elde edilebilmesi için ihtiyaç duyulan bilimsel kesinlik, bu etkinliğin kullandığı en önemli araçlardan biri olan bilimsel nesnellik ilkesince işlerlik kazanır. Nesnellik, en basit tanımlamayla, “bir anlama yöntemidir.” (Nagel, 1986, s. 4.) Şeylerin arasındaki düzensizlikleri belirli bir formda kavrayabilmek için ve bu kavramanın evrensel, akılsal, tutarlı ve tarafsız olabilmesi için gereken bir önkoşuldur. Bunun için gereken öznel deneyimlerin aşıldığı bir bakış açısı geliştirebilmek, daha başka bir ifadeyle *hiçbir yerden bir bakışa* sahip olabilmek beklenilir. (Nagel, 1986). Hiçbir yerden bakış düşüncesinin ana teması, öznel deneyimlerin aşılması bilimsel nesnellik kriterinin sağlanabilmesi ve gerçekliğin uygun bir tasvirinin sunulabilmesi için, bilen öznenin veya araştırmacının herhangi bir konuma sahip olmadan araştırma süreçlerinde var olabilmesine dayanır. Bu haliyle nesnellik, öznelliğin karşısında konumlandırılmış ve ondan tamamen bağımsız bir form olarak ele alınmıştır; denilebilir. Bu ise nesnellik kriterinin, değerlerden arındırılmış bir tarafsızlık ideali etrafında örgütlendiği anlamına gelir. Ancak gerçekte bu mümkün müdür? Özne,

kendi öznelliğini aşabildiği hiçbir yerden bir bakışa veya kendi konumunu terk edebildiği bir konumsuzluğa sahip olabilir mi? Geleneksel bilim anlayışı içerisinde geliştirilen epistemolojik ve metodolojik varsayımlar, öznenin hiçbir yerden bakış gibi bir konumsuzluğa sahip olabileceği iddiasına dayanır. Ancak bilim tarihindeki pek çok uygulamada bu varsayımların gerçekleşmediği görülür. (Harding, 1986) Daha başka bir ifadeyle, araştırmacıya veya epistemik özneye atfedilen bu konumsuzluk hali, her zaman uygun bir biçimde çalışmamaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi, araştırmacının kişisel kanaatleri, değer yargıları, önyargıları araştırma süreçlerine sızmıştır. Ancak bununla beraber toplumsal, kültürel, tarihsel değer yargıları da araştırma süreçlerine etki etmiştir. Sandra Harding, bu durumu açıklarken öznenin reddedilişine ilişkin bir yöntem yoksunluğu olduğuna dikkat çeker: “Bilimsel araştırmalarda değerden-bağımsızlık söz konusu değildir; zira bilim insanının araştırma süreçlerindeki toplumsal değerleri belirleyip onları ortadan kaldırması için bilinen bir yöntem yoktur.” (Harding, 1977, s. 360.) Böylece konumsuzluk fikrinin uygun bir biçimde iş görememesinin sebebinin halihazırda bu konumsuzluğu olanaklı kılacak bir yöntem eksikliğiyle ilgili olduğunu söylemek gerekir. Bu eksikliğin temelinde ise, nesnellik düşüncesinin ele alınış biçimi bulunur. Daha başka ifadeyle değerden-bağımsızlık düsturuyla birlikte düşünülen nesnellik düşüncesinin kendisi inceleme konusu haline gelir.

Martin Carrier, *Bilimde Değerler ve Nesnellik: Değer-Yüklülük, Çoğulculuk ve Epistemik Tavır* (Values and Objectivity in Science: Value-Ladenness, Pluralism and the Epistemic Attitude) (2012) adlı makalesinde değerlerden bağımsız bir nesnellik anlayışının imkânlarını ele alır. Pozitivist felsefe geleneğinin ana iddiası olan değerlerden bağımsız ve tarafsızlık idealiyle ilişkili düşünülen nesnellik fikrine de yine bu bağlam üzerinden eleştiri getirir. Carrier’in ana iddiası, değerlerin incelenmesinde açığa çıkar. Ona göre “değerlerle ilgili güçlük, çoğunlukla yandaş olmaları ve evrensel olmamalarıdır ve bu nedenle de değerlerin bilimsel nesnelliği zayıflatacağıdır.” (Carrier, 2012, s. 2548.) Elbette değerlere ilişkin tutum, bilimsel değerler söz konusu olduğunda nesnellik için kabul edilebilir bir yapı sunduğu için geçerli değildir. Burada kastedilen bilimsel değerlerin veya epistemik değerlerin ötesinde, normatif veya daha da geniş perspektiften kişisel, toplumsal, kültürel ve hatta tarihsel değerlerdir. İkinci türden değerlerin bilimsel bilginin oluşum sürecinde tarafsızlık ilkesine zarar vereceği düşünülür. Bu sebepten de bilimselliğin nesnellik kıstası değer-tarafsızlığa bağlılık, tarafsızlık ve özne ile nesne arasında var olması beklenen *mesafelenmedir*. Ancak yine de bilimsel etkinliğin epistemik değerler dışındaki değer yargılarıyla, normatif ve toplumsal olanlarla ilişkili olduğu görülür. Çünkü bilim, toplumsal alandaki güç pratiklerinden ve iktidar örüntülerinden azade bir biçimde işleyemez. Hatta bu durumun da ötesinde, tarafsızlığa, konumsuzluğa ve hiçbir yerden bakışa bağlı bir bilim düşüncesinin nihai sonucu egemene hizmet etmek olmuştur:

Tarafsızlık [neutrality] ideali, açık yönlendirmelerden ziyade, idealin normalleştirici prosedürleri ve kavramlarının örtük olarak önceliklendirildikleri aracılığıyla daha fazla işlev görür. ... Bu yüzden, bilimler halihazırda güçlülerin hizmetinde olduğunda, bilimsel tarafsızlık “güçlüyü haklı yapar” ilkesini garantiler. (Harding, 1995, s. 337.)

Bilimsel nesnelliğin kuruluş anlatısının bağlı olduğu kavram şemasının nihai sonucu, tarafsızlık ilkesinin veya konumsuz bakış açısının nesnellik kriterini sağlamakta yetersiz olması ve böylece toplumsal güç ilişkilerini beslemesidir. Çünkü değer-tarafsızlığa bağlı nesnellik düşüncesi, kişisel/toplumsal ön yargılarının veya değer yargılarının bilimsel etkinliğe dahil oluşunu engelleyememektedir. Her ne kadar bilimsel etkinlik sahip olduğu kavramsal çerçeveye birlikte, apolitik veya politikadan ve de dolayısıyla toplumsal olandan yalıtık bir alan olarak düşünülse de bu şekilde iş görmez. Bilim, pek çok etkinlik biçimi gibi toplumsal bir uğraşıdır ve toplumsal olandan hem etkilenir hem de o alanı etkiler. Nesnellik düşüncesinin değer-tarafsızlıkla ilişkili bir biçimde inşası ise, bu ilişkilene tarzını yok sayar. Bu bağlamı nesnellik kavramını inceleyerek daha fazla açmak gerekir.

Nesnellik söz konusu olduğunda bazı belirlenimleri yeniden düşünmek gerekir. Bunlardan ilki metazifik anlamıyla nesnelliktir. Nesnellik, çoğunlukla, bir bilen ve bir de bilenden tamamen bağımsız olan bir gerçeklik fikrini içerir. (Lloyd, 1995) Bilen ile bilinen bağımsız gerçeklik arasında bilgi edinebilme amacıyla kurulan ilişkilenemenin koşulu, nesnellik ilkesidir. Nesnellik aracılığıyla bilen, kendisinden tamamen yalıtık olan ve kendisinden tamamen farklı bir gerçekliğe sahip olan bilinen hakkında bilgi edinebilir. Böylece bilgi edinebilmek, en temelde, bilen ile bilinenin yapısal olarak birbirinden farklı alanlar olarak düşünülmesiyle mümkündür. Elizabeth A. Lloyd’un da ifade etmiş olduğu gibi, bilen ile bilinen arasındaki “... kopuşa verilen bu pozitif değer, ‘nesnel bilginin’ kamusal olarak ve bizlerden bağımsız varlıkları içerdiği şeklinde tanımlandığı belirli bir epistemolojik tablodan türetilmiştir.” (Lloyd, 1995, s. 354-355.) Bilen ile bilinen arasındaki bu kavramsal kopuş, modern bir fenomendir ve kartezyen dünya görüşüyle şekillenmiştir. (Bordo, 1986) Dolayısıyla bilen özne ve bilinen nesne arasında temasa imkân vermeyen düzlemde bir kopuş, halihazırda öyle olan bir gerçekliğe değil; bilakis, bilen öznenin dünyayı anlama ve algılama biçimiyle kurguladığı bir gerçekliğe dayanmaktadır.

Nesnelliğin epistemolojik anlamlarına gelindiği zaman ise, metafizik nesnellik düşüncesiyle uyum içerisinde bir tabloyla karşılaşılır. (Carrier, 2012) Bilen özne ve bilinen nesne arasındaki ayrım sürdürülür. Bilinen nesnenin en uygun ve en gerçek tasvirine ulaşılabilir isteniyorsa, nesnelliğin karşısına konumlandırıldığı öznenin yadsınması gerekir. Carrier’in ifadesiyle,

Nesnel özellikler, olguların bir parçasıdır ve bu yüzden de bizim isteklerimizden ve korkularımızdan, bizim değerlerimizden ve nefret ettiklerimizden bağımsızdır. Buna karşın, değer yargıları öznedir ve seçimlerimize bağlıdır. ... Sonuç olarak, değerlerin

müdahalesinin bilimsel nesnellğe tehdit olarak görülmesi ilk bakışta mantıksız değildir. (Carrier, 2012, s. 2549.)

Sağduyu, bilimsel nesnellik kıstasının karşılanabilmesi, daha başka ifadeyle gerçekliğin uygun ve nesnel bir tasvirinin sunulabilmesi için, öznenin yadsınması gerektiğini ifade eder. Ancak bu bakış açısı, özne ile nesne arasında tam bir kopuşun mümkün olabileceğini iddia eden bir fikir etrafında örgütlenmiştir. Kopuşun alt metninde, öznenin kendi öznel deneyimlerinden, anlam dünyasından, bakış açısından tamamen ayrılabilceğı gibi açıkça dile getirilmeyen ancak uygulamada beklenen birtakım belirlenimler bulunur. Böylece bilimsel etkinliğin nesnellik kriteri, aslında, bireyci bir bakış açısıyla inşa edilmiş bir öznellik tasarımı dayanmaktadır, denilebilir. (Carrier, 2012) Buradaki “bireycilik”, kendi kişisel kanaatlerinden, değer yargılarından veya toplumsal birtakım belirlenimlerden azade olabilmesi gereken bilen öznenin inşasında açığa çıkar. Öyle görülmektedir ki, nesnellik kriterini karşılayabilmek adına bilen özne, tarafsızlığını ve yansızlığını bilimsel etkinlik sırasında inşa edebilmekle görevlendirilmiştir. Araştırmanın etik ve politik sorumluluğı özneye atfedilirken; öznenin öznenliğini nasıl yadsıyabileceğı düşüncesi ise yeterince açık değildir. Bu şekilde düşünülen nesnellik ilkesinin vadettiğı kriteri karşılayıp karşılayamayacağı ise, problematiktir. Nesnellik ilkesinin vadedilen kriterleri karşılayamadığına yönelik en şaşırtıcı örnek, Nobel ödüllü Fizikçi Richard Feynman ödülü almasına olanak sağlayan teorisinden bahsederken çalışmasını “çok az çekiciliğı kalmış bir yaşlı kadına” benzetmesinde bulunur.

[Çalışmam] çekiciliğinden pek bir şey kalmamış olan yaşlı bir kadındır ve bugünün gençleri ona baktığı zaman kalpleri artık çarpmayacak. Yine de herhangi bir yaşlı kadın için söyleyebileceğimiz en iyi şey, onun çok iyi bir anne olduğu ve çok iyi çocuklar doğurduğudur. Ve bu çocuklardan birini takdir ettiğı için İsveç Kraliyet Bilimler Akademisine teşekkür ederim. (Feynman, 1966, s. 708.)

Fizik gibi pozitivist ve empirist geleneğın en başarılı bilim dallarından biri olan bilim dalında, hayli başarı kazanmış bir bilim insanının mizojinik veya toplumsal değer yüklü açıklamalarının sonucunda ne düşünülmesi gerekir? Kadınlığı annelikle özdeş gören ve anneliğı kadınlara özsel bir değer olarak yükleyen Feynman’ın ifadesinin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden beslendiğı ve bu eşitsizliğı yeniden ürettiğı açıktır. Tüm bunlara ek olarak Feynman örneğı, araştırmacının araştırma konusuna veya araştırmasına yönelik birtakım kişisel kanaatlere sahip olduğunu açığa çıkarır. Başka bir ifadeyle, bu örnekte araştırmacı, bilimsel bir teori olan çalışmasını toplumsal alandan beslenen birtakım düşünce kalıplarıyla birlikte düşünmekte ve algılamaktadır. Bağlam, geleneksel bilim düşüncesinde halihazırda var olan epistemik değer ve normatif değer arasındaki ayrımın uygun bir biçimde çalışmadığı şeklinde yorumlanabilir. Zira normatif olan değerler, araştırmacı tarafından araştırmanın algılanış biçimine dahil edilmiştir. Bununla beraber araştırmacının kendi bilimsel teorisini tanımlama biçimine bakılarak,

araştırmanın gerekli görülen epistemolojik ve metodolojik yeterliliği sağlayıp sağlamadığına ilişkin de eleştirel yaklaşılması gerekir. Zira araştırmacı, değer-tarafsızlığa bağlı nesnellik kriterinin ilk koşulu olan öznelliğin yadsınması düşüncesine uygun bir biçimde araştırmasını tanımlamamıştır. Peki, Feynman örneğinden yola çıkılarak, daha geniş bir perspektiften ele alınırsa, nesnellik söz konusu olduğunda ne ifade eder? Araştırmacının veya bilen öznenin, kendi kişisel kanaatlerini çalışmasına yansıtmayacağının garantisi ne olabilir? Kişinin içselleştirdiği birtakım değer yargılarının, örneğin fizik dalında yapılmış bir çalışmanın annelikle eşdeğer görülmesi gibi, bilimsel etkinliğe sızmayacağının koşulu ne olabilir? Açıktır ki, geleneksel bilim anlayışının değer-tarafsızlığa bağlı nesnellik kriterinin sağlanabilmesinin tek koşulu, bilen öznenin kişisel değerleri olan etik ve politik yükümlülüklerine bağlılığıdır. O halde, kişisel değerlerden azadeliğin vurgulandığı ve talep edildiği gibi mümkün olamayacağı da ifade edilemez mi? Bununla beraber buradan çıkartılacak sonuç, nesnellik ilkesinin çalışmadığı durumlara işaret edip bu ilkeyi topyekûn reddetmek de değildir. Zira topyekûn ret, rasyonel olanla bağın kesilmesi ve hatta bilimsel etkinliğin reddedilmesi anlamına gelir. Burada fark edilmesi gereken şey ilkin nesnellik kavramının “ilerici olduğu kadar gerici eğilimler de içerebileceğini” fark etmektir. (Harding, 1991, s. 161.) Daha açık bir ifadeyle, bilimselliğin koşulu olan nesnellik kavramının farz edildiği düzlemde çalışmayabileceğinin kabul edilmesi gerekir. Zira kavram, bilimsel ve hatta toplumsal ilerlemeyi mümkün kılan koşulları yaratabilme potansiyelini içinde barındırdığı gibi, aynı oranda da toplumsal güç ilişkilerinden etkilenerek “gerici” potansiyelleri de içerebilme riski barındırır. Bu yüzden Harding’in ifadesi kıymetlidir: “Nesnellik kavramı, herhangi bir bireyin veya bir grubun dünyanın nasıl olmasını istediği ile aslında nasıl olduğu arasındaki boşluğu düşünmenin bir yolunu sağladığı için faydalıdır.” (Harding, 1991, s. 161.) Böylece nesnellığe yönelik eleştiriler, bilimselliğin reddedilmesi amacını taşımamakta; daha ziyade bilimsel etkinlikteki bilim dışı argüman ve önyargıları dönüştürebilme imkânını araştırmaktadır, denilebilir.

Nesnellik kriterinin öznelliğe dışsal ve hatta ona karşıt olarak düşünülmesinin eleştirisindeki en önemli unsur, öznelliğin yadsınabileceği koşulların yeterince açık olmayışı üzerinedir. Bununla beraber, öznelliğin araştırmadan ve araştırma sonuçlarından dışsallaştırılabileceğine ilişkin bilimsel taahhüt, yine özneye devredilmiştir. Bilen özneye, araştırmacıya veya akademisyene bilimselliğin koşullarını sağlayabilmesi için atanan bu sorumluluk, ilginç bir paradoks yaratır: Özne, öznelliğini yadsıyabileceği net belirlenimler olmadan kendi öznelliğini araştırmadan uzaklaştıracak yegâne kaynaktır. Başka ifadeyle kişi, kişiselliğini dışsallaştırma sorumluluğunun biricik kaynağıdır. Bununla beraber öznelliğin dışsallaştırılması ekseninde bir diğer önemli problem, bir imkân kapasitesi üzerinedir. Özne, öznelliğini dışsallaştırabileceği bir kapasiteye imkân bakımından gerçekten sahip olabilir mi? Özne, “hiçbir yerden bakış” gibi tanrısal bir görüşe sahip olabilecek yetkinlikte midir? Yoksa dünyayı, nesnel bir

bakışa sahip olabileceği düşüncesine duyduğu inançla anlıyor ve yorumluyor olabilir mi? Böylece, sorunun sadece metodolojik bir yetersizliğe yapılan eleştiri ekseninde çözümlenmiyor olduğu; aynı zamanda epistemik birtakım belirlenimlerin de yeniden düşünülmesi ekseninde bir gerekliliğe vurgu yaptığı açıktır. Bu epistemolojik belirlenimlerin başında ise, soyut özne tasarımı gelir. Değer-tarafsızlığa bağlı nesnellik kriterinin ilk ve en önemli koşulu, tarihi, kültürü, toplumsal belirlenimleri, cinsiyeti, sınıfı vb. özellikleri olmayan, kendi kişiselliğini yadsıyabilen soyut özne tasarımıdır. Hiçbir yerden bakış düşüncesinin veya konumsuzluk fikrinin dayandığı bu soyut özne tasarımı, araştırma süresince ve sonucunda öznelliğin dışsallaştırılabildiğinin farz edildiği bir bağlam sunar. Ancak bilimsel etkinliğin teorik ve pratik uygulamalarına bakıldığında, öznelliğin dışsallaştırılabileceği koşulların imkânlarının da sorgulanmaya açılması gerekir.

Geleneksel Bilim: Soyut Özne Tasarımının Eleştirisi

Soyut öznellik tasarımına yönelik eleştiriler, pek çok alandan yöneltir. Zira öznelliğin soyut bir biçimde olamayacağına dair örnekler, çoklu alanlardan getirilebilir. Bilimsel etkinliğin batılı, beyaz üstünlükçü, sınıfçı, erkeksi, mizojinik karakterinin belirlenimleri de yine bu örnekler üzerinden çoğaltılır. Bu bağlam tarih boyunca egemen olan sınıfın karakteristik özelliklerini taşımıştır ve merkezde olmayanların veya daha farklı bir ifadeyle “ötekiler”in bilimsel etkinliğe dahil olabilmeleriyle dönüşmeye başlamıştır. Zaman bakımından önce Batılı kadınların, sonra Batı’daki siyahların ve daha sonra üçüncü dünya ülkelerinin, sömürgeleştirilmiş toprakların yurttaşları bilimsel etkinliğe dahil olabilmenin koşulu olan eğitim imkânına erişebildikçe, halihazırda kullanımda olan bilimsel etkinliğin ayrımcı yapısına yönelik eleştiriler de artmıştır. (Harding, 1986) Başka bir ifadeyle, bilimsel etkinliğin demokratikleşmesi ekseninde, yöneltile eleştirilerin de çoğulluk kazandığı ifade edilebilir. “Öteki” öznelerin dahil oluşları, kendileri veya dünya hakkında üretilen bilginin çarpık yapısının keşfedilmesine olanak sağlamıştır. Olanığın temelinde ise, dünyaya farklı bir konumdan bakabilme düşüncesi bulunur. Eleştirilerin çokluğu göz önüne alındığında, burada feminist teorisyenlerin ve bilim felsefecilerin yönelttiği itiraza odaklanmak, bağlamı sınırlandırabilmek adına iş görecektir.

Feminist bilim felsefecilerin en temelde itirazı, soyut bilen özne tasarımına dayalı bilimsel etkinlik biçiminin kadınları dışlayan bir perspektifin ürünü olması üzerinedir. Perspektifin inşa edilmiş koşulları doğrudan toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle ilgilidir. Soyut bilen özne tasarımının vadettiği en temel argüman, öznenin kişisel kanaatlerini veya toplumsal değer yargıları gibi normatif değer yargılarını dışsallaştırarak araştırmaya başlayabileceğidir. Böylece araştırma sonuçlarının evrensel bir niteliği olabileceği düşüncesi hâkimdir. Ancak çoğunluğu erkeklerden oluşan akademik kurum kültüründe,

hem kadınlara ilişkin veriler, içselleştirilen toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle yorumlanmış hem de kadınların yaşam deneyimlerinin kavramsallaştırılmasında eksiklikler ortaya çıkmıştır. Bu durumun en açık örneği, Miranda Fricker'ın Epistemik Adaletsizlik (2023) adlı kitabında ele aldığı hermeneutik adaletsizlik başlığında verdiği taciz örneğinde açığa çıkar. Fricker, “cinsel taciz” olarak adlandırılan şiddet deneyiminin adlandırılmasında ve kavramsallaştırılmasında yaşanan eksikliğin, tacizin belirlenebilmesini de engellediğini dikkat çeker. (Fricker, 2023). Kavramsal kaynakların yokluğu, deneyimlerin yokluğu değildir; bilakis, deneyimlerin adlandırılmasına veya kavramsallaştırılmasına yönelik ihtiyacın karşılanmayışıyla ilişkilidir. Oransal olarak çoğunlukla kadınların yaşadığı cinsel taciz gibi olumsuz deneyimleri, adlandırabilecek olan ve bu adlandırmaya bağlı bir biçimde cinsel tacize karşı örgütlenebilecek, toplumsal farkındalık uyandırabilecek ve hatta adlandırmayla birlikte bilimsel bir çalışmanın yürütülmesine olanak sağlayabilecek kişiler, negatif deneyimin mağdur edilen özneleridir. Ancak mesele bununla da sınırlı değildir. Zira hermeneutik adaletsizlik düşüncesini geniş bir kapsamda düşünmek gerekir: Acaba dünyayı ve insanı, insan ilişkilerini anlama çabasında, ezilenlerin, mağdur edilenlerin veya hak ihlali yaşayanların hangi deneyimleri görmezden gelinmektedir? Veya hermeneutik adaletsizlikle birlikte eksik kavramsallaştırmaların bilimselliğe etkisi nedir? Bilimselliğin soyut öznelliğe yaptığı vurgunun yetersizliği, bu noktada açığa çıkar. Erkek egemen bilim topluluğunun gerçekliğini görmezden gelen bu soyut özne tasarımı, en nihayetinde özne olarak görülmeye muktedir olanların lehine çalışmaktadır. (Code, 1981) Bu durum ise sadece toplumsal araştırmalarda değil; aynı zamanda doğa bilimleri araştırmalarında da çarpık sonuçlara ulaşılmasına sebebiyet verir. Bu durumun bir örneği, “avcı erkek”-“toplayıcı kadın” mitinde bulunur. (Anderson vd., 2023) İlkel toplulukların yaşam biçimlerini araştıran pek çok bilim dalı, örneğin antropoloji, evrimsel biyoloji, evrimsel psikoloji, arkeoloji, sosyoloji gibi bilim dalları, araştırma bulgularına bakarak erkeğin aktif ve avcı olması gerektiğini, kadının ise pasif ve toplayıcı olması gerektiği gibi birtakım önkabuller aracılığıyla araştırmalarını şekillendirmiştir. (Wylie, 2012) Erkeğin etkin ve kamusal alanla, kadının ise pasif ve özel alanla ilişkilendirildiği bu mit, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden etkilenmenin ve taraflı bir bilgi üretiminin en açık örneği olarak görülür. Dahası, erkeklerin kamusal alanla etkin bir biçimde avcılık yapıyor oluşları, toplulukların beslenme gibi elzem ihtiyaçlarını karşılamaları bakımından onlara bir ayrıcalık sağladığı şeklinde yorumlar bulunur. (Wylie, 2012) Ancak kadınların bilim camiasına kabulüyle birlikte, yapılan daha sonraki araştırmalarda durumun hiç de zannedildiği gibi olmadığı açığa çıkmıştır.

İlkel topluluklarda kadınların küçük av hayvanlarını yakalamalarının ve yaptıkları toplayıcılık faaliyetlerinin toplumun tamamının beslenme biçiminde %70'lik bir orana tekabül ettiği gözlenmiştir. (Wylie, 2012) Bu gözlem ile kadınlara atfedilen ve toplumsal yaşantıda önemsiz olduğu farz edilen iş bölümünün, belirli bir takım mizojinik

yorumlamalara tabi tutulduğu anlaşılmıştır. Dahası, Alison Wylie'nin aktarımıyla, "gerçekten de, kadınların küçük av hayvanlarının yakalamasını "toplamak" veya biriktirmek şeklinde tanımlanırken, erkeklere atfedildiğinde ise "avlanma" olarak kaydedildiğini bulmuşlardır." (Wylie, 2012, s. 52.) Burada hermeneutik adaletsizlik, tanımlamaların ve kavramsallaştırmanın yanlılığı ekseninde ortaya çıkar. Buna ek olarak, değer-tarafsızlığa bağlı nesnellik düşüncesinin ve soyut özne tasarımı vadedildiği ölçüde işleyemediği de açıktır. Çünkü araştırmacılar, halihazırda yaşadıkları toplumda bulunan cinsiyet eşitsizliğine eleştirel yaklaşmamış ve bu cinsiyet eşitsizliğinin çağlar boyunca sürdürülmüş olacağına ilişkin bir önkabulü, araştırmalarına dahil etmişlerdir. Wylie'nin ifadesiyle, "Tartışma devam ediyor, ancak çağdaş avcı-toplayıcılarda gözlemlenen cinsiyet/toplayıcılık rollerinin, hele ki çoğu araştırmacının sosyalleştiği sanayi sonrası toplumların karakteristik özelliklerinin, derin tarih öncesi dönemi makul bir şekilde yansıtılamayacağı açık bir biçimde görülüyor." (Wylie, 2012, s. 53.) Çarpık araştırma sonuçlarının en temelde gösterdiği şey, soyut bir öznellik tasarımı mümkün olamayacağıdır. Çünkü araştırmacı, araştırdığı konuya kendi kişisel ilgilerinden bağımsız yaklaşma amacını taşısa bile, içselleştirdiği cinsiyet eşitsizliği gibi kimi normatif değer yargılarını tasfiye etmekte başarısız olmaktadır. Sonuç olarak değer-tarafsızlığa bağlı nesnellik düşüncesi ve soyut öznellik tasarımı gibi bilimselliğin koşulu olarak karşılaşılan bu bağlamlar yetersiz gelmektedir. Bilimsel etkinliğin kullandığı epistemolojik ve metodolojik kavramsal şemaların yeniden düşünülmesi gerekmektedir, denilebilir.

Duruş Noktası Teorisi ve Yeni Bir Bilimin Yapma Tarzının İmkânı

Hakikat-ötesi (*post-truth*) çağda ve hatta gerçekliğin sürekli çarpıtılarak inşa edildiği yapay zekâ çağında yaşayan bizler için, bilimselliğin üzerine bina edildiği kavramlara yönelik eleştiri getirmek, irrasyonel olanın bilimsel etkinliğe sızacağı kaygısını da beraberinde getirir. Ancak bu kaygıya odaklanarak halihazırda işlevsiz olan bir epistemolojiyi ve metodolojiyi kullanma konusunda ısrar etmek ise, tam da kaygının sebebi olan gerçekliğin çarpıtılarak yeniden üretilmesine sebebiyet verir. Çünkü halihazırda kullanımda olduğu biçimiyle bilim, değer yargılarının bilimsel etkinliğe sızmasını engelleyememiştir. Başka ifadeyle bilim, geleneksel anlamındaki kullanımlarında bilimsellik ölçütünü karşılayamayan sonuçların bilimsel meşruiyet kazandırılmasının aracı olarak kullanılmıştır. Daha açık bir ifadeyle örneklemek gerekirse, önceki bölümde ifade edilmiş olan avcı erkek – toplayıcı kadın mitinin oluşumun süreci, toplumsal alandaki bazı yapısal eşitsizlik biçimlerinin bilimsel verilerin alımlanması ve yorumlanmasında etki ettiği yönündeydi. Ancak toplumsal alandaki eşitsizliklerin bilimsel etkinliğe sızmasının da ötesinde, dahil oluş aynı zamanda toplumsal veya kültürel olan öğelerin bilimsel bir meşruiyet kazanmasıyla

sonuçlanır. Toplumsal alandaki eşitsizlikler, kendisine oldukça saygı duyulan bilim etkinliği aracılığıyla sabitlenir ve mutlaklaşır. Böylece verilerin birtakım toplumsal, kültürel veya tarihsel değer yargılarıyla birlikte hatalı yorumlanması, basit bir yorumlama hatasının da ötesinde, bu içselleştirilen değer yargılarının bilim aracılığıyla meşruiyet kazanmasıyla sonuçlanır. O halde tam da bilimsellik düşüncesine uygun bir biçimde yapılması gereken, bu değer yargılarının neden sızmış olduğunun araştırılması ve bu değer yargılarının bilimsel etkinliğin sonuçlarına zarar vermeden yeniden yapılandırılması olmalıdır. Geleneksel bilimsel etkinliğin uygun biçimde işlemeyen kavramsal ve düşünsel çerçevesini yeniden düşünmek, çarpıtılmış bilginin dönüştürülmesi adına bir başlangıç olacaktır. Bu yeniden düşünme hali, duruş noktası teorisiyle birlikte yapılabilir. Zira duruş noktası teorisi hem değer-tarafsızlığa bağlı nesnellik düşüncesine hem de soyut özne tasarımına alternatif olabilecek yeni bir bilimselliğin imkânlarını içinde barındırır.

Duruş noktası teorisi, 1970’li yıllarda, akademiye kadınların ve feministlerin dahil olmasıyla beraber, geleneksel bilim anlayışına yönelik getirilen eleştirilerle birlikte başlamıştır. (Harding, 1986; 1991) Sharon Crasnow, duruş noktası teorisini tanımlarken “politik farkındalığın epistemik verimliliği”nin olduğunu ifade eder. (Crasnow, 2009, s. 191.) Duruş noktası teorisi, politik ve toplumsal bağlamlardaki güç ve iktidar ilişkilerinin epistemik anlamlarının incelenmesi olarak düşünülebilir. Veyahut daha geniş bir perspektiften toplumsal, politik, kültürel ve tarihe bağlı yapılanmaların epistemik bağlamlardaki inşa edici, belirleyici ve kavramsallaştırıcı anlamlarına odaklanır, denilebilir. Kökenleri Karl Marx’ın felsefesinde bulunabilecek olan duruş noktası teorisinin ana iddiası, toplumsal planda dezavantajlı konumlara sahip olanların, “daha az çarpıtılmış” perspektiflere sahip olabileceği iddiasına dayanır. (Tanessini, 2012, s. 170.) İddianın ortaya atılmasının en önemli faktörü ise, halihazırda işlediği biçimiyle bilimsel etkinliğin vadettiği düzlemde nesnel bir karakteri olamayışıdır. O halde nesnelliğin yeniden düşünülmesi gerekir.

Duruş noktası teorisinin nesnellik düşüncesi, daha önce ifade edilen değer yargılarının sızmış olduğu bilimsel araştırmaların incelenmesiyle başlar. “Hiçbir yerden bakış” veya “konumsuzluk” iddialarının değer-tarafsızlığa bağlı nesnellik kriterini oluşturamayacağına yönelik pek çok araştırma sonucuyla karşılaşılır. Nesnel ve tarafsız olması beklenen bilimsel çalışmaların, vadedilen ölçüyü karşılamadığına yönelik belirlenim, problemin bilimsel etkinliğin kavramsal düzlemine yönelik olduğu sonucunu doğurur. Bununla beraber bu karşılaşma, toplumsal alandaki yapısal eşitsizliklerin bilimsel meşruiyet kazandığına yönelik düşüncesi besler. Ancak bununla da sınırlı kalmaz: Değer-tarafsızlığa bağlı nesnellik ilkesinin uygun çalışmayışı, aynı zamanda bu tarz içeriklendirilen bir nesnellik düşüncesinin, toplumsal alandaki iktidar örüntülerine hizmet ettiği fikrinin doğmasına sebebiyet verir. Böylece teorinin oluşum aşamaları

şöyle özetlenebilir: Geleneksel bilim anlayışına sadık kalan araştırmaların incelenmesi; tarafsız olması beklenen bu araştırmaların toplumsal, kültürel ve tarihsel birtakım değer yargılarıyla inşa edilmiş olduğunun bulgulanması; dahil olan değer yargılarının toplumsal alandaki iktidar pratiklerini yeniden ürettiğinin keşfedilmesi; ve nihai olarak, bilimsel etkinliğin kavramsal şemasına yönelerek, nesnellik gibi uygun iş görmeyen kavramların belirlenmesi. Bu düşünce hattı içerisinde şekillenen duruş noktası teorisi, bilimsel etkinliğe sızan değer yargılarının mutlak bir tasfiyesinin mümkün olamayacağı fikrine dayanır. O halde bilginin, yapısı itibariyle “konumsuz” değil; bilakis, konumlu bir içeriklendirmeye sahip olmalıdır düşüncesi ortaya atılır. Zira konumsuzluk, tarafsızlığa yönelik bir yanılsama yaratmakta ve toplumsal alandaki güç ilişkilerinin bilimsel etkinliğe sızışına müsaade etmektedir. Konumluluk ise, tüm bunlara alternatif olarak, duruş noktası teorisinin nesnellik düşüncesine yönelik ilk belirlenimdir. Donna Haraway’ın de ifade etmiş olduğu gibi, “feminist nesnellik, basitçe, konumlu bilgiler demektir.” (Haraway, 2010, s. 100.) Bilginin konumlu oluşu, o bilgiyi üreten araştırmacıların ve epistemik öznelerin belirli bir konuma, daha açık ifadeyle belirli bir duruş noktasına sahip olarak üretime başladıkları anlamına gelir. Epistemik öznenin ve bilginin sahip olduğu konumlanmanın kabulünün iki anlamı bulunur:

Duruş noktası teorisi, elbette, tüm bilginin belirli bir zaman ve mekânda konumlandığını; gücün -örneğin sınıf, ırk veya toplumsal cinsiyet yoluyla- hiyerarşik olarak örgütlendiği durumlarda, kişilerin toplumsal hiyerarşideki kendi konumlarının perspektifinden gerçekliğin yalnızca kısmi görünümünü elde edebileceğini; daha az güçlü olanın perspektifinden bakışın, daha güçlü olanın perspektifinden çok daha az kısmi ve çarpık olduğunu; ancak bu üstün görüş veya “duruş noktasının” kolektif bir politik mücadele ve bilinç yükseltme süreciyle keşfedilmesini ve geliştirilmesini vb. iddia eder. (Rolin, 2009, s. 210.)

Kristina Rolin’in ifadesinden de anlaşılabilir olduğu gibi, konumlanmış bilgi tezi, hem halihazırda işleyen bilimsel etkinliğin üreticileri olan öznelerin belirli bir konumdan hareketle üretim yaptıklarının belirlenmesinde hem de bilimsel etkinliğe sızmayı başarmış güç ve iktidar ilişkilerin bertaraf edilmesinde kullanılabilecek bir bağlam sunar. Bu bağlam içerisinde şekillenen düşünce, toplumsal alandaki hiyerarşik yapılanmalarda ayrıcalıklara sahip olanların, gerçekliğin bütününe kavramakta yetersiz bir konuma sahip olduğuna dayanır. Buna karşın toplumsal alanda dezavantajlı konumlanmalara sahip olanlar hem kendi konumları hakkında hem de avantajlı olanın konumu hakkında aracısız bir bilgiye sahip olabilir. Dezavantajlı olanların deneyimleri, toplumsal alandaki hiyerarşik yapısal sistemi analiz edebilmenin imkânı olarak ele alınır. Böylece geleneksel bilim anlayışının apolitik bir tasvirden hareketle içeriklendirilmesine karşısında duruş noktası teorisi, bilimsel etkinliği -diğer pek çok etkinlik biçimi gibi- politik bir alan olarak işaretlemekte ve bu politik alan içerisindeki dezavantajlı öznelerin üretim faaliyetinin gerçekliğin uygun bir tasvirini sunmakta bir

ayrıcalığa sahip olabileceği fikrini desteklemektedir. Bu durumun nihai sonucu olarak ise, toplumsal konumlanmaların politik tezahürlerinin görmezden gelinmesinin çarpık nesnellik düşüncesini var ettiği düşüncesidir.

Nesnelliğin dönüştürülmesinden sonra, bir diğer önemli adım soyut özne tasarımına yönelik eleştirilerle birlikte gelir. Bu adım, nesnellik eleştirisiyle birlikte geliştirilir. “Öteki”nin deneyiminin merkeze alındığı, başka ifadeyle dezavantajlı konumdakinin bilginin üreticisi olabildiği bir “tersine çevirme” gerçekleşir. Zira dezavantajlı grubun, avantajlı gruba kıyasla gerçekliğin bilgisini üretebilmede epistemik bir avantajı bulunur:

Öncelikle, insanın yaptığı şey neyi bilebileceğini hem mümkün kılar hem de sınırlar. Hiyerarşik olarak örgütlenmiş toplumlarda, ezilen grupların günlük eylemleri ve deneyimleri, egemen grubun perspektifinden elde edilemeyen (veya en azından kolayca elde edilemeyen) toplumun nasıl işlediğine dair içgörüler sağlar. Bir ezilen grubun üyesi olarak yaşamak ya da o grubun duruş noktasıyla düşünebilmek için, o yaşam dünyalarının nasıl olduğuna dair zengin ve incelikli bir anlayış kazanabilmek için gerekli çalışmanın yapılması gerekir. (Harding, 2009, s. 194.)

Epistemik avantaj tezinin sağladığı yeni perspektif, örneğin cinsel taciz gibi hermeneutik adaletsizlik yaratan pek çok konu ve sorunun ele alınabilmesine alan açar. Toplumsal alandaki yapısal eşitsizliklerin bizihi özneleri olan dezavantajlı konumlardakiler, bilimsel etkinliğe ve bu etkinliğin işleyiş biçimine yönelik zengin bir içgörü sağlar. Bu içgörü aracılığıyla gerçekleştirilen bilgi üretimi, daha yansız, daha tarafsız ve daha nesnel olacaktır. Veyahut kadınların ötsel bir değer olarak edilgen olmadığının ve hatta bu görüşün cinsiyet eşitsizliğine bağlı gelişen mizojinik bir mitos olduğunu bilen araştırmacılar için, ilkel toplulukların incelenmesinde gerçekliğe en uygun tasvirin sunulabilmesini sağlar. Bu durum, elbette, sadece verilen örneklere bağlı bilim dalları eksenini de aşmaktadır. Her bilimsel etkinlik ve her bilim dalındaki bilgi üretimi için geliştirilebilecek bir bağlam sunulur. Bu bağlamın nihai amacı, perspektifi genişletmektir. Konumlanmaların, bakış açılarının ve ötekilerin dahil oluşları ne kadar fazla olursa, bilgi üretiminde öznelerin perspektifi o kadar genişleyecektir. Dolayısıyla duruş noktası epistemolojisinin konumlu bilgiler ve epistemik avantaj tezi gibi birtakım teorik fikirleri, bilimsel etkinliği kaygan bir zeminden hareketle içeriklendirmeyi değil; bilakis, halihazırda işlemeyen bu etkinliğin, gerçekliğin daha uygun bir tasvirinin sunulabilmesi için düşünce biçim ve yöntemlerimizi değiştirilmesine odaklanır. Bu odaklanmayla genişleyen perspektif veya konumlanmaların çokluğu, bilimsel etkinliğin tek bir bakış açısından veyahut tek bir duruş noktasından üretilmesini de dönüştürecek ve etkinliği demokratik kılacaktır.

SONUÇ

Duruş noktası teorisinde, nesnellik kriteri değer-tarafsızlığa bağlı olarak inşa edilmez. Epistemik değerlerin yadsınmadığı ancak normatif veya toplumsal değerlerin de tam anlamıyla dışsallaştırılmadığı yeni bir nesnellik fikrine dayanır. Madem ki toplumsal değerler araştırma sonuçlarına bir şekilde etki edebilmektedir o halde toplumsal güç ilişkilerini dönüştürebilme imkânı olan normatif değerlerin dahil edildiği yeni bir bağlama geçilmelidir. Böylesi bir yönelim, nesnellığe karşıt konumlandırılmış soyut bir öznelliğin reddine yönelik bir düşünceye de sebep olacaktır:

Kendi bilgimizin konumsal olduğunu kabul ederek ve sonrasında çalışmalarımızda perspektiflerimizi şeffaflaştırarak, yalnızca kendi konumlarımızı değil; aynı zamanda bilim çevresinde söylemi şekillendiren baskın perspektifleri de aydınlatmaya yardımcı olabiliriz. ... Artık bilimsel bilgiyi kendi eşsiz perspektiflerimizden paylaşma ve halihazırda çalışmalarımızda var olan öznelliğin değerini kabul etme zamanı geldi. (Halpern, 2019, s. 4.)

Öznelliğin şekilde bir kabulü, araştırmanın sonuçlarının etik ve politik sorumluluğunu araştırmacının bizatihi kendisine yükler. Böylece soyut özne tasarımının yerine, ürettiği her bilginin etik ve politik yükünü göğüslemeyi kabul etmiş bir bilen özne tasarımı dahil edilir. Dahası, belirli bir konumdan üretim yaptığı kabul edilmiş özneler bilimsel etkinliğin üreticisi haline dönüşür. Bu haliyle ise, başlangıçtaki probleme geri dönülebilecek kavramsal ve düşünsel zemin tamamlanmış olur: Öznelliğin dışsallaştırılmasının yarattığı çarpık nesnellik düşüncesi terk edilir ve değer-tarafsızlığa bağlı nesnellik düşüncesinin iş görmeyen yapısı dönüştürülür. Bu durumun iki önemli sonucu bulunur: İlkın avcı-toplayıcı topluluklara ilişkin verilen örnekte olduğu gibi, birtakım normatif değerlerin bilimsel etkinliğe sızdırılmasında öznenin veya araştırmacının sorumluluğu vurgulanır. Araştırmacının yorumlarının genel kanaati yansıtmadığı bizatihi olarak yorumlayana ait olduklarının açığa çıkartılmasını kolaylaştırır. Bununla beraber, bilimsel etkinlikten hariç tutulamayan normatif değerlerin kabulü, hangi normatif değerleri bilimsel etkinliğe dahil etmeli ve hangilerini dışlamalıyız şeklinde bir sorunun sorulmasına olanak sağlar. İnsan hakları odaklı, demokrasiyi gözeten, ayrımcılık karşıtı olan vb. normatif değerlerin özenle dahil edilişi, birtakım kişisel önyargıların tasfiyesinde kılavuz görevi görebilir. Böylece kişisel değer yargılarının dışlandığı ve toplumsal gelişimi destekleyen ve ortak uzlaşısıyla belirlenebilecek normatif değer yargılarının dahil edilebildiği yeni bir bağlam sunar. İkincil olarak ise, deneyim sahibi öznenin ait olduğu kolektif grubun duruş noktasından ürettiği bilgi vurgulanır. Örneğin siyah bir kadın araştırmacının öznelliğini yadsımadan ele aldığı feminist bir teoride görülmesi gereken şey, araştırmacının ait olduğu kolektif grubun iç dinamiklerini kendi sesi ve sözü aracılığıyla, kendi konumuyla birlikte aktardığıdır. Böylece normatif değer yargılarının dahil edildiği bağlam daha açık bir hal

alacaktır. Ancak bu durum, “ötekilerin” veya toplumsal bakımdan dezavantajlı olanların her sözünün mutlak hakikati yansıttığı yönünde bir çıkarımla sonuçlanmamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli unsur, toplumsal olarak sahip olunan ayrıcalıkların ve dezavantajların farkına varabilmektir. Bu ayrıcalıklı-dezavantajlı konumların farkındalığıyla çokkültürlü ve demokratik bir bilgi üretimini mümkün kılmaktır. Bununla beraber, özelliğin dışsallaştırılması düşüncesinin uygun bir biçimde çalışamamasına alternatif olarak geliştirilen duruş noktası teorisi, bilimsel etkinliği salt öznel yorum ve deneyimlere indirgemeyi amaçlamaz. Bilakis, halihazırda öznel yoruma açık olan değer-tarafsızlığa bağlı nesnellik düşüncesini dönüştürerek, farklı kimliklerden başlayan ancak onları da aşabilen evrensel ve nesnel bir bilgi üretimini hedefler. Bu bağlamlar düşünüldüğünde, duruş noktası teorisi, bilgi ve bilim felsefelerinin anlam ve kavram şemalarını, yöntemlerini ve içeriklendirilme biçimlerini yeniden düşünmeye bir davet olarak okunabilir.

Etik Beyanı ve Çıkar Çatışması: Yazar, çalışmada etik ilkelere uyduğunu ve çıkar çatışması bulunmadığını; bu çalışmayı, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalında hazırlamakta olduğu “Sandra Harding’in Duruş Noktası Teorisi” başlıklı doktora tezinden ürettiğini beyan etmektedir.

KAYNAKLAR

- Anderson, A., Chilczuk, S., Nelson, K., Ruther, R., & Wall-Scheffler, C. (2023). The myth of man the hunter: Women's contribution to the hunt across ethnographic contexts. *PLoS ONE*, 18(6), e0287101. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0287101>
- Bordo, S. (1986). The Cartesian masculinization of thought. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 11(3), 439–456. <https://doi.org/10.1086/494250>
- Carrier, M. (2012). *Values and objectivity in science: Value-ladenness, pluralism and the epistemic attitude*. Springer. <https://doi.org/10.1007/s11191-012-9481-5>
- Code, L. B. (1981). Is the sex of the knower epistemologically significant? *Metaphilosophy*, 12(3–4), 267–276. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9973.1981.tb00760.x>
- Crasnow, S. (2009). Is standpoint theory a resource for feminist epistemology? An introduction. *Hypatia*, 24(4), 189–192. <https://doi.org/10.1111/j.1527-2001.2009.01066.x>
- Feynman, R. P. (1966). The development of the space-time view of quantum electrodynamics. *Science*, 153(3737), 699–708. <https://doi.org/10.1126/science.153.3737.699>
- Fricker, M. (2023). *Epistemik adaletsizlik: İktidar ve bilmenin etiği* (K. Gülen, Çev.). Fol Kitap. (Orijinal çalışma 2007 yılında yayımlanmıştır.)
- Halpern, M. (2019). Feminist standpoint theory and science communication. *Journal of Science Communication*, 18(04), C02. <https://doi.org/10.22323/2.18040302>
- Haraway, D. J. (2010). *Başka yer* (G. Pınar, Çev.). Metis Yayınları. (Orijinal çalışma 1988 yılında yayımlanmıştır.)
- Harding, S. (1977). Does objectivity in social science require value-neutrality? *Soundings: An Interdisciplinary Journal*, 60(4), 351–366. <https://doi.org/10.5840/wcp1619832241>
- Harding, S. (1986). *The science question in feminism*. Cornell University Press.
- Harding, S. (1991). *Whose science? Whose knowledge? Thinking from women's lives*. Cornell University Press.
- Harding, S. (2009). Standpoint theories: Productively controversial. *Hypatia*, 24(4), 192–200. <https://doi.org/10.1111/j.1527-2001.2009.01067.x>
- Koyré, A. (2000). *Yeniçağ biliminin doğuşu* (K. Dinçer, Çev.). Gündoğan Yayınları. (Orijinal çalışma 1968 yılında yayımlanmıştır.)
- Kuhn, T. (2008). *Bilimsel devrimlerin yapısı* (N. Kuyaş, Çev.). Kırmızı Yayınları. (Orijinal çalışma 1962 yılında yayımlanmıştır.)
- Lloyd, E. A. (1995). Objectivity and the double standard for feminist epistemologies. *Synthese*, 104(3), 351–381. <https://doi.org/10.1007/BF01064505>
- Nagel, T. (1986). *The view from nowhere*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1017/UPO9781844653621>

- Rolin, K. (2009). Standpoint theory as a methodology for the study of power relations. *Hypatia*, 24(4), 218–226. <https://doi.org/10.1111/j.1527-2001.2009.01070.x>
- Tanessini, A. (2012). *Feminist epistemolojilere giriş* (G. Demiriz, B. Binay, & Ü. Tatlıcan, Çev.). Sentez Yayıncılık. (Orijinal çalışma 2009 yılında yayımlanmıştır.)
- Wylie, A. (2012). Feminist philosophy of science: Standpoint matters. *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, 86(2), 47–76. <https://www.jstor.org/stable/43661298>